

ارخش (آرش) : آرش بهترین تیرانداز آریایی ها

نوشتار : شارمین مهرآذر

Sh.mehrazar@yahoo.com

در نوشته ها آمده پس از آنکه افراسیاب بر منوچهر غلبه کرد ، او را در تبرستان محاصره کرد به ناچار ایرانیان با تورانیان صلح کردند، برای تعیین حدود، ایرانیان با تورانیان بر آن قرار دادند که تیر آرش (ارخش)، کمانگیر معروف آن زمان، هرکجا فرود آید همان موضع سرحد باشد.

پس از انداختن تیر، بدن آرش متلاشی شده، تیر به حدود فرغانه، به تنه درخت گردکان که در دنیا بزرگتر از آن درختی نبود نشست، پس آن موضع را سرحد ایران و توران قرار دادند. بنا به بند ۶ و ۳۷ تیریش، تیر آرش از کوه «انیریوخت» به طرف کوه «خوانوت» پرتاب گردید (۱). اگرچه نمیتوان محل کوهها را تشخیص داد ولی میتوان حدس زد اولی در تبرستان و دومی در خاور ایران واقع است. این موضوع به جنگ هفت ساله ایران و توران پایان بخشید.

آرش نام یکی از مرزبانان ایران زمان یزگرد نیز بوده است. در ارمنی واژه آرسن و آرشن هر دو از همین ریشه گرفته شده و درچم مرد و پهلوان است.

درباره آرش کمانگیر و کمانداری و تیراندازی او گزارشهای زیاد آمده است ، چکیده آن از این قرار است:

۱. آرش میدانست جانش در خطر است بنابراین نخست بدن خود را عریان کرده، به همگان نشان داد که در او هیچ عیبی نیست اما او تمام نیروی خود را بر سر این کار گزارد، و پس از آنکه تیر در کمان نهاده و آن را رها کرد بدن پهلوان پاره پاره گشت.

۲. ایزدان آن تیر را که به اختلاف داستانها از دماوند یا ساری یا آمل (درست آن همین آمل است ولی نه آمل مازندران بلکه آمل یا چهارجوی فعلی ترکمنستان) رها شده بود بگرفتند و مدتی دراز در هوا ببردند و سرانجام تیر آرش در مرو به تنه درخت گردونی فرود آمد و مرز ایران تعیین شد.

۳. تیر یشت کهنترین گیرشگاهی است که در آن بدین موضوع اشاره شده است. صورت اوستایی این قهرمان رخشه است و همراه با صفات تیزتیر و تیزتیرترین ایرانیان از او یاد شده است.

۴. در نسک ماه فروردین روزخرداد بند ۲۲ (متن پهلوی) آمده است که روز خرداد (روز ششم) از ماه فروردین ، منوچهر و آرش زمین ایران را از افراسیاب بازستاندند.

۵. بنا به آنچه در آثارالاباقیه آمده فرشته اسفندارمذ به منوچهر دستور داد که تیر و کمان خاصی بسازد. بنا به روایات «غرالسیر» چوب، پیر، و آهن لازم برای این تیر و کمان هرکدام از جنگل و عقاب و معدن خاصی تهیه شد. چون این تیر و کمان آماده شد برنامه به همان نحوی که قبلا آمده شده بود ، انجام گرفت.

۶. پس از رهایی تیر خدا باد را فرمان داد که تیر را از کوه رویان بردارد و به اقصای خراسان، میان فرغانه (احتمالا) فرخار و تبرستان (شاید تخارستان یا طالقان) برساند، که تیر بر تنه درخت گردونی نشست.

۷. بنا بر روایات غرر السیر، این تیر که افراسیاب بر آن نشانه ای از خود نهاده بود، در هنگام طلوع خورشید رها شد و از تبرستان به بادغیس رسید. همین که نزدیک به فرود آمدن بود به فرمان خداوند، فرشته ای آن تیر را به پرواز درآورد تا به زمین «خلم» در بلخ رسید و آنجا در محلی به نام «کوزین» در هنگام غروب فرود آمد. سپس این تیر را از خلم به نزد افراسیاب باز آوردند، و به این ترتیب مرز ایران و توران تعیین شد.

۸. در همه جا این داستان در زمان منوچهر آمده به غیر از غرر السیر که به زمان «زو پسر تهماسب» منسوب است.

۹. محل پرتاب تیر در اوستائی کوه «ایرتوخشیوئه» نام برده شده که نمیتوان جای دقیق آنرا معین کرد. در منابع اسلامی گفته شده است تیر در تبرستان، یا کوه رویان، یا قلعه آمل یا کوه دماوند یا ساری پرتاب گردیده.

۱۰. در مورد جای فرود آمدن تیر هم اختلاف نگر زیادی دیده میشود: در اوستا، کوه خوانوت آمده و مینورسکی، این نام را با احتمال کوه همایون که ظاهراً یکی از قلعه های شرقی سلسله کوههای خراسان است برابر میدانند. درمجمعل التواریخ محل فرود آمدن تیر، عقبه مزدوران بین نیشابور و سرخس ذکر شده است و بنا به ویس و رامین و تاریخ تبرستان، تیر آرش به مرو رسیده است.

۱۱. در متاب پهلوی مینوی خرد، بدون ذکر تیر اندازی آرش آمده است منوچهر از پدَرشخوارگر (۲) تا بُن گوزک را از افراسیاب بازسند. بنا به باور برخی تشابه نام جغرافیایی گوزین با گردوین سبب پیدایش این روایت شده است.

۱۲. در مورد روز انداختن تیر هم دو روایت در دست است. یکی روز خرداد از ماه فروردین و دیگری به روایت آثارالایاقیه روز سیزدهم از تیرماه (جشن تیرگان کوچک) است. روزی که خبر جای فرود آمدن تیر را آوردند روز چهاردهم تیر (روز گوش یا تیرگان بزرگ) بوده است. به احتمال قوی روایت اول کهن تر است و روایت دوم بر اثر تشابه اسم «تیر» (اندازی) و روز و ماه «تیر» پیدا شده است. ذکر نام آرش و تیر اندازی او در تیریشنت نیز شاید در پیدایش این روایت بی تاثیر نبوده است. بنابر روایت تاریخ طبری، آرش پس از تیراندازی به ریاست تیراندازان منسوب میشود؛ که متاخر است و با متلاشی شدن بدنش منافات دارد.

(۱) - محل آن بدرستی معلوم نیست، ولی بعضی آنرا در آمل (چهار جوی نزدیک جیحون) و برخی تبرستان نوشته اند. کوه دومی را نیز بعضی مرو نوشته اند:
از آن خوانند آرش کمانگیر که از آمل به مرو انداختن تیر
برخی دیگر انیریوخشوت را کوه رویان دانسته اند که سابق نام شهر و ناحیه ای بوده در تبرستان.

(۲) - این ناحیه عبارت است از دیلم و گیلان امروزی. یعنی ناحیه کوهستانی جنوب قفقاز و ناحیه جنوب غربی دریای خزر.

درفش کاویانی

<http://derafsh-kavivani.com/parsi>